

УДК:347.73:336:004.738.5

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.111>

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ПРИНЦИПІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБОРОТУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ

Цукан С.В.,

*аспірант кафедри фундаментальної
юриспруденції та конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0009-0003-2306-5704*

Цукан С.В. Поняття та правова природа принципів державного регулювання обороту віртуальних активів.

Необхідною умовою системного розвитку та послідовного здійснення державного регулювання обороту віртуальних активів є побудова чіткого уявлення про його принципи, покладені в його основу. Враховуючи новизну, специфічність та коротку історію розвитку даної сфери суспільних відносин, дослідження аспектів щодо поняття та правової природи принципів державного регулювання обороту віртуальних активів набувають актуальності.

У статті досліджено термін «принцип» та його значення, з'ясовано, що дана категорія визначається трьома компонентами, які входять до її змісту. Вказано, що поняття принципи значно ширше за його законодавчий та нормативний вираз.

Встановлено, що в основу принципів закладені суспільні інтереси та потреби, які змінюються і формуються незалежно від волі законодавця. Основна роль у виявленні зазначених потреб належить юридичній практиці, що за своєю природою покликана оперативно та швидко реагувати на зміни, що відбуваються у галузі права.

Охарактеризовано такі елементи принципів права, як засада, ідея, положення, вимога та визначено, що хоча вони і використовуються як однорідні поняття для характеристики поняття принцип права, все ж таки мають термінологічні розбіжності, які є важливими, оскільки дають змогу підкреслити багатоаспектність та складність категорії принципи права.

Розглянуто різні підходи науковців до визначення поняття принципів права. Наведено авторське визначення принципів державного регулювання обороту віртуальних активів, під якими розуміються: норми-ідеї, вихідні положення, закріплені, в тому числі, в нормативно-правових актах, що визначають зміст і спрямованість державного регулювання обороту віртуальних активів та за якими відбувається цілеспрямований вплив на систему взаємовідносин між всіма

учасниками ринку віртуальних активів для підтримки їх рівноваги.

Досліджено правову природу принципів державного регулювання. Акцентовано увагу на тому, що за своєю правовою природою, на відміну від норм, принципи державного регулювання обороту віртуальних активів жорстко не фіксують зміст поведінки, а відтак здатні швидше реагувати на зміни суспільного життя.

Сформульовано висновок, про те, що включення дефініції поняття принципів державного регулювання обороту віртуальних активів та власне самих принципів у вітчизняну правову систему забезпечить побудову належного державного регулювання обороту віртуальних активів.

Ключові слова: поняття, принципи, принципи права, віртуальні активи, правова природа, принципи державного регулювання обороту віртуальних активів.

Tsukan S.V. Concept and legal nature of the principles of state regulation of virtual assets turnover.

A prerequisite for the systemic development and consistent implementation of the state regulation of the turnover of virtual assets is to build a clear understanding of its underlying principles. Given the novelty, specificity and short history of development of this area of public relations, the study of aspects related to the concept and legal nature of the principles of state regulation of the circulation of virtual assets is becoming increasingly relevant.

The article examines the term «principle» and its meaning, and finds out that this category is defined by three components which are part of its content. It is indicated that the concept of principle is much broader than its legislative and regulatory expression.

The author establishes that the principles are based on public interests and needs which change and are formed independently of the legislator's will. The main role in identifying these needs

belongs to legal practice, which by its very nature is designed to respond promptly and quickly to changes in the field of law.

The author characterizes such elements of legal principles as principle, idea, provision, requirement and determines that although they are used as homogeneous concepts to characterize the concept of legal principle, they still have terminological differences which are important as they allow emphasizing the multidimensionality and complexity of the category of legal principles.

The author considers various approaches of scholars to the definition of the concept of principles of law. The author's own definition of the principles of state regulation of virtual assets turnover is provided, which are understood as: norms-ideas, initial provisions enshrined, *inter alia*, in the legal acts which determine the content and direction of state regulation of virtual assets turnover and which have a targeted impact on the system of relations between all participants of the virtual assets market to maintain their balance.

The author examines the legal nature of the principles of state regulation. The author emphasizes that by their legal nature, unlike norms, the principles of state regulation of the turnover of virtual assets do not rigidly fix the content of behavior, and therefore are able to respond more quickly to changes in public life.

The author concludes that inclusion of the definition of the concept of the principles of state regulation of the circulation of virtual assets and the principles themselves in the national legal system will ensure the establishment of proper state regulation of the circulation of virtual assets.

Key words: concepts, principles, principles of law, virtual assets, legal nature, principles of state regulation of the turnover of virtual assets.

Постановка проблеми. Принципи права є одним із найважливіших елементів будь-якої правової системи. Від того, наскільки вони відображені в правових нормах і в правозастосовній діяльності, багато в чому залежить ефективність правового регулювання. Не винятком є і сфера віртуальних активів, стрімкий розвиток якої спонукає держави в усьому світі розробляти способи їх врегулювання, що спиратимуться на базові принципи.

Не дивлячись на масштабність обсягу фінансового ринку віртуальних активів, права фізичних та юридичних осіб у всьому світі належним чином не захищені, Україна не є винятком. Це, в першу чергу, спричинено браком регуляторних правових норм та основоположних принципів, нестача яких викликана дефіцитом наукових досліджень в галузі, насамперед через її новизну, специфічність та коротку історію розвитку. Саме тому дане питання потребує до-

даткового вивчення, зокрема, в контексті дослідження поняття та правової природи принципів державного регулювання обороту віртуальних активів.

Метою дослідження є формування авторського визначення поняття та дослідження правової природи принципів державного регулювання обороту віртуальних активів.

Стан опрацювання проблематики. Вивчення принципів права постійно знаходиться у центрі правових досліджень науковців. Аналізу даного питання присвячені наукові праці таких вчених як: А. Колодій, М. Орзіх, В. Гойман, Ю. Шемшученко, В. Горшеньов, П. Рабінович, А. Васильєв, М. Цвік, О. Зайчук та інших. Проблематика принципів державного регулювання відображена у працях таких вітчизняних дослідників, як Н. Панчук, Д. Миргородський, К. Бліщук, Б. Данилишин, Л. Дідківська, В. Кириленко, О. Маслюківська, Ю. Орел, В. Підліснюк, І. Рудик, О. Стоян, Г. Третяк, О. Хорошко, В. Гриньова та інших.

В той же час, дослідження правової природи принципів державного регулювання обороту віртуальних активів та виокремлення їх поняття є фактично не вивченими питаннями. У зв'язку з цим, вони потребують додаткового розгляду та дослідження.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою системного розвитку та послідовного здійснення державного регулювання обороту віртуальних активів є побудова чіткого уявлення про його принципи, покладені в його основу.

Принципи державного регулювання обороту віртуальних активів визначають зміст правових норм та задають концептуальні рамки правотворчої діяльності. Вони є основою для заповнення прогалін законодавства та вирішення адміністративних справ. Принципи, будучи фундаментальними положеннями, втілюють загальні вимоги суспільства до регуляторного впливу держави на сферу віртуальних активів.

Крім того, принципи державного регулювання обороту віртуальних активів мають також велике наукове значення, адже визначають напрямки розвитку не тільки галузі права, але і галузевої науки, яка завжди орієнтується на реалії правового регулювання та потреби юридичної практики. Тож, відповідно, обов'язково враховує їх закономірності, тенденції і принципи. Таким чином, можна справедливо стверджувати, що принципи державного регулювання обороту віртуальних активів здійснюють вагомий вплив на формування та розвиток правового регулювання сфери віртуальних активів, необхідного в даному контексті законодавства, нормотворчої діяльності та правозастосовної практики.

З давніх-давен принципи вважалися фундаментом, підвалиною будь-якої соціальної сис-

теми, в тому числі і правової, вимоги яких поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи.

При характеристиці категорії принципу зазвичай звертається увага на те, що він становить ідею, вимогу, положення, стандарт, цінність і є не простим положенням, стандартом, цінністю, ідеєю, вимогою, а фундаментальним, основоположним, засадничим, вихідним, відправним. Як доречно зазначає С.В. Прийма, в основі кожного принципу знаходиться певна ідея, яка проходить крізь історію у своїх специфічних формах, обумовлених особливостями рівня цивілізації та буття людей. Науковець зауважує, що поняття «ідея» відображає генетичний аспект принципу та демонструє, що принципи є духовними, інтелектуальними засадами та надає принципам таких рис як універсальність, самодостатність, самоочевидність [1, с. 49].

Термін «принцип» походить від латинського «*principium*», що означає: основу якого-небудь приладу, пристрою; особливість, центральне пояснення, що є основою здійснення або створення чого-небудь; погляд на речі, внутрішнє переконання, що зумовлюють норми поведінки.

Деякі науковці наголошують, що поняття принципу значно ширше за його законодавчий та нормативний вираз та визначають три компоненти, які входять до змісту цього поняття: закріплення певних положень у чинному законодавстві; наявність деяких уявлень щодо сфери правосвідомості; реалізація принципів права щодо конкретного виду суспільних відносин. Дана концепція має наступну схему: принцип створюється як певна ідея у теорії, далі фіксується у системі правових норм і вже через них перетворюється та впроваджується у суспільні відносини. Даний процес може мати і зворотній вигляд: суспільні відносини закріплюються у нормах права, на основі яких зароджуються та формуються принципи. Відтак, схема перетворення у життя, здійснення принципів співпадає з механізмом створення та реалізації права [2, с. 22-23].

Важливо додати, що в основу принципів закладені суспільні інтереси та потреби, які змінюються і формуються незалежно від волі законодавця. Основна роль у виявленні зазначених потреб належить юридичній практиці, що за своєю природою покликана оперативно та швидко реагувати на зміни, що відбуваються у галузі права.

Як влучно зазначає А. Колодій, принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок системи і структури права, правових відносин і норм права, єдність інститутів, галузей і норм права. Вони характеризують сутність і зміст права в концентрованому вигляді та демонструють підвалини відображення у ньому

політичних, економічних і моральних відносин, виступають критеріями оцінки неправомірності чи правомірності дій соціальних суб'єктів, формують правову культуру та правове мислення [3].

Зважаючи на це, звернімося до таких складників принципів права, як засада, ідея, положення та вимога. Часто вони розглядаються та використовуються як синоніми. Але для правильного розуміння сутності такої дефініції, як принцип, варто більш детально розглянути елементи даного поняття. Так, під «ідеєю» розуміють форму духовно-пізнавального відображення певних закономірних відношень та зв'язків зовнішнього світу, спрямованих на його перетворення. Особливістю ідеї є її здатність виявляти всепідпорядковуючі, найсуттєвіші закони та риси об'єктивних процесів, а також створювати візрцевий, цілісний образ явища, предмета в пізнанні. Ознаками ідеї є: поєднання суб'єктивної мети її перетворення та об'єктивного знання про дійсність, а також розуміння її як результату інтелектуальної, пізнавальної діяльності особи, форми мислення, що характеризується узагальненням та опосередкованим відображенням такого мислення. Вимога - це умови, правила, обов'язкові для виконання; прохання, побажання, висловлене так, що не допускає правила, норми, заперечень, яким що-небудь або хто-небудь повинні підлягати. Положення розглядається як теза, думка, твердження, що лежить в основі чого-небудь. Засада - те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь, основа чогось, головне положення, вихідне, основа світогляду.

Виходячи із тлумачення зазначених визначень понять, що стосуються принципу, слід зробити висновок, що хоча ідея, положення, вимога, засада і використовуються як однорідні поняття для характеристики поняття принцип права, все ж таки вони мають термінологічні розбіжності, які є важливими, оскільки дають змогу підкреслити багатоаспектність та складність категорії принципи права [4, с. 104].

Перед формуванням визначення поняття принципів державного регулювання обороту віртуальних активів та звертаючи увагу на те, що в правовій науці принципи розглядаються не лише як відносно самостійні елементи, але й як фундаментальні ідеали та ідеї, варто розглянути думки сучасних науковців щодо визначення поняття «принципи права».

Так, В.П. Грибанов розуміє принципи права як керівні положення права, основні засади, які виражають об'єктивні закономірності, потреби та тенденції суспільства, що мають загальнообов'язкове значення з огляду на їх юридичне закріплення та визначають сутність усієї системи, галузі чи інституту права [5].

Т.Н. Добровольська, вважає, що принцип є теоретичним узагальненням найбільш типового, що виражає і констатує закономірність, покладену в основу пізнання взагалі чи в основу будь-якої галузі знання [5].

Д.А. Ковачов стверджує, що принципи права – це основоположні засади, ідеї, що визначають сутність права, яка впливає з генеральних ідей свободи та справедливості [5].

Акцентуючи та звертаючи увагу на необхідності та важливості категорії «принципи права» для юридичної науки та власне самого права, простежується, що вчені мають різні підходи до визначення цього поняття.

В той же час, багато з них доходять однієї думки, що принципи права – це визначальні, вихідні ідеї, положення, установки, які складають організаційну та моральну основу виникнення, розвитку та функціонування права [6, с. 342].

Отже, під поняттям «принципи права» слід розуміти об'єктивно властиві праву вихідні ідеї, основні засади, що характеризуються загальною значущістю, вищою імперативністю, універсальністю і ставляться до учасників суспільних відносин з метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових та громадських інтересів.

Варто зазначити, що в чинному законодавстві України відсутнє визначення поняття принципів державного регулювання обороту віртуальних активів. Саме тому вважається за доцільне, навести авторське визначення принципів державного регулювання обороту віртуальних активів під якими слід розуміти: норми-ідеї, вихідні положення, закріплені, в тому числі, в нормативно-правових актах, що визначають зміст і спрямованість державного регулювання обороту віртуальних активів та за якими відбувається цілеспрямований вплив на систему взаємовідносин між всіма учасниками ринку віртуальних активів для підтримки їх рівноваги.

Досліджуючи правову природу принципів державного регулювання обороту віртуальних активів необхідно проаналізувати їх ознаки. Варто зауважити, що принципам державного регулювання обороту віртуальних активів притаманні ознаки, які характерні для права в цілому. Адже вони відображають сутність і природу права, його об'єктивні властивості та найбільш важливі риси.

Як стверджує Бахновська І.П., у принципах більш посиленій прояв знаходять ті ознаки, які притаманні нормам права, а саме загальний характер, категоричність, стабільність. Спеціальними ж їх ознаками, на підставі яких принципи виокремлюються в окрему правову категорію є їх первісний, установчий, вихідний характер, особлива імперативність, вища ієрархічність, універсальність, висока ступінь абстрактності. Розглянемо окремі ознаки принципів державного регулювання більш детально [7, с. 19].

Так, однією із головних ознак слід виокремити нормативність, під якою розуміється загально-обов'язковий характер їх вимог, який дозволяє їм виконувати функцію регулювання суспільних процесів, причому не лише опосередковано, через правові норми, але й самостійно. Особливий характер нормативності принципів державного регулювання обороту віртуальних активів проявляється і в тому, що вирішення конфліктів між принципами відбувається за іншим механізмом, ніж подолання колізій між нормами права. Це свідчить про їх більшу ґрунтовність та значущість по відношенню до норм. [4, с. 104].

Невід'ємною ознакою принципів державного регулювання є їх імперативність. Принципи наділені особливою беззаперечністю, їх дія не допускає будь-яких виключень. В той же час, норми права в ряді випадків допускають виключення з загального правила. Із даного аспекту, відповідність норм права самим принципам виступає як один із найважливіших критеріїв законності.

Фундаментальний характер. На основі принципів формуються норми та інститути права, в тому числі має формуватися система державного регулювання обороту віртуальних активів. Наприклад, якщо для цивільного процесу провідним принципом є незалежність суддів і підкорення їх закону, а для цивільного права – рівність сторін, то ці принципи в процесі правотворчості мають пронизувати всі норми даної галузі.

Об'єктивна зумовленість. Під якою слід розуміти відповідність принципів державного регулювання обороту віртуальних активів політичним, економічним, ідеологічним процесам, які відбуваються у суспільстві, а також характеру суспільних відносин [7, с. 19].

Принципи державного регулювання обороту віртуальних активів фіксують у своєму змісті суттєві й необхідні зв'язки, які наявні в праві і в суспільстві та дозволяють встановити такий порядок, що найбільшою мірою сприяє їх розвитку і зміцненню. Без принципів, які пронизують усю сферу державного регулювання віртуальних активів, не може бути узгодженості окремих її складових. Принципи забезпечать однакове та одноманітне формування норм права даної галузі, що перебуває на стадії розвитку та складатимуть її стрижень, об'єднуючи усі її елементи. Та відповідно відобразатимуть зміст системи норм регулювання віртуальних активів, внесуть єдність у всю систему юридичних норм і нададуть єдність правовому регулюванню суспільних відносин.

У контексті дослідження правової природи принципів державного регулювання обороту віртуальних активів, варто також додати, що принцип, як соціально-правова та філософська

категорія, поєднує в собі об'єктивне знання про суб'єктивну мету та дійсність, спрямовану на її зміну. Ідея завжди продукується колективною або індивідуальною свідомістю та неможлива поза нею, завжди має цілеспрямований характер та ніколи не виникає стихійно. Її становлення, трансформація або розвиток здійснюються лише з волі суб'єкта. За певних обставин, як показує історія, офіційна доктрина може спростувати принцип, визнавши хибність закладених в ньому ідей або його побудови. Отже, якщо первинно закономірність незалежна від свідомості, то принцип є результатом перетворення суб'єктивного змісту свідомості в незалежну, самостійну від свідомості сутність.

Висновки. Отже, будучи невід'ємною складовою частиною правової системи, принципи державного регулювання обороту віртуальних активів від звичайних норм права відрізняються своєю стійкістю і стабільністю, ступенем узагальнення, абстракції, значимістю для всього процесу правового регулювання сфери цифрових активів, фундаментальністю.

За своєю правовою природою, на відміну від норм, принципи державного регулювання обороту віртуальних активів жорстко не фіксують зміст поведінки, а відтак вони здатні швидше реагувати на зміни суспільного життя. Саме тому тлумачення і застосування норм права у сфері віртуальних активів має відбуватися відповідно до принципів.

Роль принципів державного регулювання у різних сучасних правових системах неоднакова. Попри це, або фактично, або номінально, вони є одним з джерел права, і в тому числі в українській правовій системі. Включення дефініції поняття принципів державного регулювання обороту віртуальних активів та власне самих принципів у вітчизняну правову систему істотно змінює її зміст, по-новому ставить питання про ієрархію, взаємодію правових актів у відповідності з їх юридичною силою, забезпечує побудову належного державного регулювання обороту віртуальних активів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Прийма С.В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 28. С. 46–55. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/7489/1/Priyma_46.pdf.
2. Зайчук О.В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 22–28. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63854/04-Zaychuk.pdf?sequence=1>.
3. Колодій А.М. Принципи права України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
4. Говорун М. Правова природа принципу платності землекористування. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 103–108. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/20.pdf>.
5. Шатіло В.А. Загальнонаукові підходи до визначення принципів права та їх вплив на розвиток конституційного механізму державної влади. *Публічне право*. 2019. № 2. С. 9–14. URL: https://www.publichnepravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=84:pp-2019-34-01&catid=90&Itemid=483&lang=uk.
6. Юшина С.І. Принципи державного регулювання зовнішньої торгівлі: поняття та законодавче закріплення. *Правове регулювання економіки : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана», Юридичний ф-т ; редкол.: В.Ф. Опришко (головн. ред.) [та ін.]*. Київ: КНЕУ, 2008. Вип. 8. С. 341–347. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee04e6b3-d918-4d6e-b887-ecb6bc52d91c/content>.
7. Бахновська І.П. Риси принципів права: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2013. Вип. 23. Ч. 1. Т. 1. С. 18–22. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/6554/1/90.pdf>.